

Povijest emocija: pomodni trend ili interdisciplinarna platforma?

U poplavi različitih epistemičkih obrata koji, u aktualnoj situaciji neoliberalne hiperprodukcije i komodifikacije znanja, konstantno mijenjaju epistemičku fizionomiju polja društvenih i humanističkih znanosti, jedan od najprominentnijih je zasigurno „emocionalni obrat“. Veliki „boom“ historije emocija koja se najranije etablirala u anglosaksonskim historiografijama velikim je dijelom rezultat hiperemocionalizacije javnog diskursa nakon terorističkog napada na Sjedinjene Američke Države 11. rujna 2001. godine. Prema mišljenjima mnogih teoretičara, taj je događaj izazvao tektonske poremećaje do tada dominantne poststrukturalističke episteme, prokazavši nemogućnost „relativistički“ impostiranih poststrukturalističkih teorija da interpretativno-analitički zahvate fenomene poput „religijske ekstaze“ i „atavističke mržnje fundamentalista“ koji su postali sastavnim dijelom američkog diskursa „domovinske sigurnosti“. U potrazi za novim, adekvatnijim spoznajnim i objasnidbenim modelima, početak novoga milenija u epistemološkom pogledu obilježava okretanje prema neuroznanoستي i znanostima o životu (*life sciences*) koje postaju najvažnijim uporištima kritike poststrukturalizma i njegovih nosivih koncepata poput kulture, diskursa i simboličkoga. Dakako, te promjene nisu zaobišle ni historijsku znanost unutar koje se također opaža svojevrsna tranzicija od kulturalističke prema prakseološkoj i materijalističko-biologiističkoj paradigmi, što, dakako, podrazumijeva i transgresiju disciplinarnih granica, i to onkraj ne samo historijskoga polja nego i društveno-humanističkog područja.

Stoga se u duhu novih post-poststrukturalističkih tendencija i historija emocija nastoji epistemološki situirati na razmeđu kulturnoga i neurobiološkoga, što je, dakako suočava s problemima razgraničenja između biološkog determinizma i kulturnog relativizma u teorijskom pogledu te nomotetičkoga i idiografskoga u metodološkom pogledu. To, naravno, znatno otežava ambiciju historije emocija da emocije ne samo instituiraju kao legitimni predmet historijskoga istraživanja, već i da ih promovira u novu analitičku kategoriju koja će strukturno izmijeniti interpretaciju i razumijevanje historijskih procesa.

Unatoč brojnim (meta)teorijskim nedoumicama s kojima se suočava, suvremena historija emocija jasno postulira svoj istraživački cilj: ispitivanje emocionalnih habitusa i

praksi različitih društvenih grupa u određenim povijesnim razdobljima. Premda drži da su emocije primarno rezultat tjelesnih dispozicija i mentalnih operacija pojedinca koje u vidu orijentacijskih mapa generiraju mišljenje, percepcije, reprezentacije, imaginaciju, sjećanje, evaluacije i djelovanje, historija emocija ih konceptualizira i kao povijesno i kao kulturno generirane društvene proizvode. Osim sa psihosomatskim kapacitetima pojedinca, historija emocija osjećaje povezuje i sa sociokulturno uvjetovanim vrijednosnim sustavima, simultano ispitujući složenu dijalektiku njihovih otjelovljenih, verbalnih i neverbalnih manifestacija te izvanjskih, kulturnih i simboličkih reprezentacija.

Premda se istraživanje emocija danas provodi u okviru zasebne historijske subdiscipline, emocije su oduvijek činile važan aspekt historiografije. Naime, od Tukidida i Polibija do Wilhelma Diltheya i Karla Lamprechta povjesničari su veliku pozornost posvećivali ispitivanju utjecaja emocija na djelatnost povijesnih aktera, čime su, pored racionalnog i intencionalnog djelovanja, i emocionalna i afektivna stanja inaugurirana kao nezaobilazan čimbenik povijesne prakse. Premda je još Aristotel zagovarao tezu o nedjeljivosti kognitivne i afektivne domene, zapadna je filozofija od Augustina nadalje počela sve intenzivnije propagirati ontološku dihotomiju razum *vs.* osjećaji. Stoga bi se općenito moglo zaključiti da dominantni zapadnjački „emocionalni režim“, posebice pod utjecajem kršćanstva i prosvjetiteljske filozofije, gaji negativan odnos prema emocijama odnosno afektima, inzistirajući na nužnosti njihova podvrgavanja volji i moralnoj kontroli razuma. Formativan utjecaj na oblikovanje dominantnog metanarativa u istraživanjima emocija sve do najnovijeg vremena imao je i tzv. hidraulički model emocija, oblikovan na zasadama Galenove humoralne medicine. Taj model polazi od pretpostavke da svaki perceptivni doživljaj izaziva određeni tip nervne reakcije koja prirodno rezultira emocionalnom ekspresijom. Postoji li pak neka zapreka ili inhibicija, emocije se najprije potiskuju da bi uskoro izbile na površinu izazivajući još žešće i nepredvidivije učinke. Osim toga, dominantni pristupi istraživanju emocija, koji su od sredine 19. stoljeća posebice bili inspirirani razvojem psihoanalize, zagovarali su tezu o njihovu univerzalnom, biološkom i transhistorijskom karakteru.

Prvi vjesnici prijelaza od esencijalizma prema socijalnom konstruktivizmu u istraživanju emocija bili su Johann Huizinga i Norbert Elias koji su u svojim kanonskim radovima uvjerljivo dokazali da su emocije povijesno promjenjivi fenomeni. Pritom je Elias zaslužan za artikuliranje nadasve utjecajnog metanarativa o linearnom procesu postupnog potiskivanja emocija tijekom procesa civiliziranja i društvenog discipliniranja koji je na djelu od kasnoga srednjeg vijeka, a karakterizira ga tabuizacija afekata i interiorizacija samokontrole u sklopu interferentnog procesa psihogeneze i sociogeneze.

Povijesnog istraživanja emocija su se u okviru svoga historijsko-modernizacijskoga programa poduhvatile i francuska škola Anala i nova historija, s time da bi se prvim modernim povjesničarem emocija moglo proglasiti Luciena Febvrea. U programskom članku iz 1941. godine naslovljenom *La sensibilite et l'histoire*, Febvre, pod očitim dojmom razorne snage iracionalnosti koju su proizvele ideologije nacizma i fašizma, izlaže pledoaje o nužnosti psihologizacije historije. Za razvoj suvremene historije emocija

posebice su smjerodadne bile njegove teze o povijesnoj promjenjivosti emocija, njihovoj intersubjektivnoj kvaliteti i krhkosti mehanizama emocionalne kontrole.

S krizom strukturne historije tijekom 1970-ih i 1980-ih godina pojavljuje se nov interes za povijest emocija koji se teorijsko-metodološki artikulirao i praktično-istraživački realizirao ponajprije u okviru psihohistorije, socijalne historije obitelji i rodne historije. Nadahnuti freudovskom psihoanalizom, psihohistoričari Peter Gay, Lloyd De Mause i Peter Loewenberg u svojim su istraživanjima emocionalnih doživljaja i stanja prakticirali ahistorijski pristup zbog čega se psihohistorija vrlo brzo našla na meti cehovske kritike i izgubila na popularnosti. Ipak, valja spomenuti da se revitalizacije psihohistorije uspješno poduhvatila doajenka rodne historije Joan Wallach Scott zagovarajući u svome nedavno objavljenom članku „The incommensurability of psychoanalysis and history“ povratak istraživačkim tradicijama psihohistorije i to na osnovama suvremenih psihoanalitičkih teorija nesvjesnog. Povijesti promjena emocionalnih veza između članova obitelji veliku su istraživačku pozornost posvetili i socijalni povjesničari obitelji čija su najvažnija istraživačka središta bila *Max-Planck Institut für Geschichte* u Göttingenu i *Maison des Sciences de l'Homme* u Parizu. Naposljetku, društvenom ulogom i funkcijom emocija pozabavila se i rodna historija i to u sklopu istraživanja procesa transformacije institucije braka od ekonomske do emocionalne zajednice. Pritom je iz perspektive njezina kritičkoga projekta jedno od istraživački najaktualnijih pitanja bio problem emocionalnog iskustva opresije žena u obitelji, posebice u uvjetima neplaćenog kućnog rada.

Pionirski su iskorak u smjeru subdisciplinarnog instituiranja i teorijskoga osmišljavanja historije emocija učinili Peter i Carol Stearns u programskom članku objavljenom u časopisu *American Historical Review* 1985. godine. Oni su predložili historijsko istraživanje emocija povijesnih aktera iz perspektive „emocionologije“, tj. povijesno promjenjivih emocionalnih normi i standarda koje neka društvena skupina ili društvo u cjelini drži konstitutivnima kako za emocionalni rad općenito, odnosno za osjećanje i doživljavanje emocija, tako i za adekvatno i društveno poželjno iskazivanje osjećaja, čime je uspostavljena teorijski plodonosna poveznica između emocija i sociohistorijskih uvjeta njihove proizvodnje.

Najveće zasluge za popularizaciju i proboj historije emocija u historijskoj znanosti vjerojatno se mogu pripisati utjecaju knjige *The Navigation of Feeling* (2001) američkog povjesničara Williama Reddyja. Sintetizirajući dominantne spoznaje teorije govornog čina engleskog filozofa Johna Austina s istraživačkim rezultatima kognitivne i afektivne neuroznanosti, Reddy je formuirao koncept emotiva kao svojevrstnu treću kategoriju iskaza koji su istodobno i djelatni i ekspresivni. Oni su ujedno konstitutivni faktori emocionalnog režima koji Reddy definira, s implicitnim osloncem na Foucaultovu genealogiju znanja, kao skup normativnih emocija i službenih rituala, pravila i emotiva koji reguliraju i sankcioniraju ponašanje pojedinca, čineći tako imanentni supstrat svake političke vladavine. Prema njegovoj interpretaciji, uspješna „emocionalna navigacija“ pretpostavlja adekvatno manevriranje između različitih emocionalnih ciljeva čiji konflikt redovito vodi „emocionalnoj patnji“, dok se kao kriterij kvalitete nekog

emocionalnog režima smatra mogućnost dosizanja najvišeg stupnja „emocionalne slobode“. Opisani je eksplanatorni model Reddy primijenio na istraživanje emocionalnog režima Francuske revolucije i to na osnovi analize emocionalnog jezika molbi i iskaza svjedoka u građanskim parnicama.

Stoga ne čudi da se Reddyjeva knjiga našla na meti kritike druge važne predstavnice historije emocija, američke medievistice Barbare H. Rosenwein, koja je autora optužila za „lingvistički imperijalizam“ koji privilegira tekstualne iskaze nauštrb ostalih oblika emocionalnog ponašanja te za monističko i univerzalističko poimanje emocionalnog režima. Nasuprot tome, ona je s implicitnim referencama na pojam diskurzivne zajednice, osmislila pluralan i kompleksan heuristički koncept emocionalne zajednice. Analogne različitim socijalnim i političkim grupacijama (obitelj, ceh, stalež itd.), emocionalne zajednice predstavljaju distinktivne „sisteme osjećaja“ te modeliraju i reguliraju emocionalne prosudbe, ponašanja, emocionalne reakcije, ali i emocionalni vokabular svojih pripadnika. U kritičkom otklonu od Eliasove bipartitne teorije civiliziranja koja pretpostavlja sukcesivnu smjenu emocionalnih režima u smislu povećavanja afektivne kontrole i potiskivanja osjećaja, Barbara Rosenwein zagovara tezu o simultanoj koegzistenciji različitih emocionalnih zajednica koje u određenom trenutku mogu postati dominantne, transformirati se ili pak u potpunosti nestati. U analitičke je svrhe osmislila i precizan metodološki instrumentarij koji također kreće od tekstualne reprezentacije emocije u nekom povijesnom izvoru, ali uz pomnu i skrupuloznu kontekstualizaciju koja uključuje ispitivanje cjelovitog okolnog konteksta, aspekata rodno kodirane upotrebe, eventualnih somatskih pojava vezanih uz prikaz pojedine emocije te učestalosti i obrazaca njezine diskurzivne reprezentacije. Osim tekstualnih izvora, Barbara Rosenwein pledira i za historijsko-emocionološku analizu vizualnih i auditivnih izvora, koji uvelike mogu proširiti horizonte istraživanja emocionalnih zajednica, posebice onih predmodernih, kao što su vladarski i plemićki dvorovi te crkvene institucije. To ujedno otvara pitanje istraživanja emocionalnih kvaliteta prostora koje se u posljednje vrijeme pod utjecajem epistemoloških i teorijskih premisa tzv. prostornoga obrata etablira kao novo i vrlo perspektivno područje daljnjeg razvoja historije emocija.

Nakon sociohistorijske diverzifikacije istraživanja emocija u okviru koncepta emocionalnih zajednica, moglo bi se konstatirati da je danas na djelu kulturna diverzifikacija. Stoga u kritičkom odmaku prema ipak dominantno eurocentričkoj tradiciji historijskog istraživanja emocija, u najnovije se vrijeme opaža porast istraživanja emocionalnih struktura i praksi u kulturama Australije, Indije i Dalekog istoka, posebice iz perspektive utjecaja njihovih religijsko-filozofskih sustava na oblikovanje društveno prihvatljivih emocionalnih normi i standarda.

Premda su zbog specifičnih tradicija specijaliziranih istraživačkih institucija od Australije do Španjolske trendovi historijskih istraživanja emocija i teorijsko-metodološki i praktično-istraživački vrlo različiti, kao dvije temeljne epistemičke pretpostavke suvremene historije emocije mogli bi se izdvojiti teorem o principijelnoj međuovisnosti i nedjeljivosti kognitivne i emotivne domene te uvjerenje da su emocije složeni društveni

proizvodi koji su povijesno i kulturno oblikovani i varijabilni. Osim toga, suvremena se historija emocija unisono kritički razračunava s tzv. hidrauličkim modelom emocija u korist „kognitivne teorije“, koja emocije povezuje sa spoznajnim kapacitetima i sociokulturno uvjetovanim vrijednosnim sustavima pojedinca i grupa. Sukladno tomu historija emocija konceptualizira odnos između osjećaja i njihove izvanjske manifestacije kao rekurzivan, tvrdeći da se svako emocionalno očitovanje istodobno zbiva na unutarnjoj, tjelesnoj, i izvanjskoj, društveno-kulturnoj, razini.

Na tome su se tragu kristalizirali i dominantni problemski kompleksi i istraživačke teme suvremene historije emocija. Jedna od zasigurno najpopularnijih je odnos emocionalnog habitusa pojedinaca i kolektivnih emocionalnih kultura sukladno normativnim smjernicama dominantne sociokulturne politike emocija koja se različito realizira u različitim povijesnim kontekstima. U situaciji sveprisutne ideološke manipulacije emocijama u uvjetima suvremenog hipermedijaliziranog društva, iduća važna istraživačka tema su emocije politike te političko značenje specifičnih emocionalnih kultura. U uskoj vezi s time je i interpretativna analiza medija i tehnika emocionalizacije, posebice istraživanje emocionalnih kvaliteta prostora, te emocionalnih potencijala vizualnih i performativnih umjetnosti te glazbe.

Sukladno tendenciji intenzivnog ispitivanja vlastitih spoznajnih i objasnidbenih potencijala, emocije su, dakako, nezaobilazan predmet i metahistorijske refleksije, tako da se unutar teorije historije danas otvoreno propituje uloga koju imaju emocije povjesničara u strukturiranju historijske analize i interpretacije, a iz emocijološke se perspektive nastoji rehabilitirati i historistički koncept „uživljavanja“ (*Einfühlung*).

Naposljetku, epistemološki zaokret prema prirodnim znanostima ogleda se i u sve zastupljenijim istraživanjima odnosa tijela i emocija iz perspektive koncepta „utjelovljenja“ (*embodiment*) koje nastoje analitički zahvatiti međudnos spoznaje, imaginacije, habitusa i emocija povijesnih aktera. Pritom se historija emocija uvelike poziva na rezultate istraživanja neurobiologije mozga, što na epistemološkoj razini otvara pitanje (ne)mogućnosti interdisciplinarnе suradnje historijskih odnosno društveno-humanističkih znanosti i znanosti o životu (*life sciences*). Premda je historija emocija danas zasigurno jedna o najpropulzivnijih historijskih subdisciplina, vrijeme će pokazati da li je ona samo prolazni, pomodni trend unutar sve disperziranijeg polja historijske znanosti ili bi se mogla afirmirati kao platforma za interdisciplinarnu suradnju, posebice s prirodnim i biomedicinskim znanostima.

Odabrana literatura

1. Biess, Frank. Discussion Forum „History of Emotions“ (sudionici: Alon Confino, Ute Frevert, Uffa Jensen, Lyndal Roper, Daniela Saxer), *German History* 28 (2010), H. 1, 67-80.
2. Blažević, Zrinka. „Suvremena historijska znanost pred izazovom interdisciplinarnosti i transdisciplinarnosti“, u: ista, *Prevođenje povijesti*, Zagreb: Srednja Europa, 2014, 49-62.

3. Eitler, Pascal – Monique Scheer. „Emotionen geschichte als Körpergeschichte. Eine heuristische Perspektive auf religiöse Konversionen im 19. und 20. Jahrhundert“, *Geschichte und Gesellschaft* 35 (2009), 283-313.
4. Febvre, Lucien. „La sensibilité et l’histoire. Comment reconstituer la vie affective d’autrefois?“, *Annales d’histoire sociale* 3 (1941), 5-20.
5. Hitzer, Bettina. *Emotionsgeschichte - ein Anfang mit Folgen. Forschungsbericht*. <http://www.Hsozkult.geschite.hu-berlin.de>.
6. Matt, Susan J. „Current Emotion Research in History: Or, Doing History from the Inside Out“, *Emotion Review* 3, 1 (2011), 117-124.
7. Nussbaum, Marta C. *Upheavlas of Thought: The Intelligence of Emotions*, Cambridge UK: Cambridge University Press, 2001.
8. Plamper, Jan. „The History of Emotions: An Interview with William Reddy, Barbara Rosenwein, and Peter Stearns“, *History and Theory* 49, no. 2 (2010), 237-265.
9. Plamper, Jan. *The History of Emotions. An Introduction*, Oxford: Oxford University Press, 2015.
10. Przyrembel, Alexandra. „Sehnsucht nach Gefühlen. Zur Konjunktur der Emotionen in der Geschichtswissenschaft“, *L’homme* 16 (2005), 116-124.
11. Reddy, William M. *The Navigation of Feeling*, Cambridge 2001.
12. Reddy, William M. „Historical Research on the Self and Emotions“, *Emotion Review* 1, 4 (2009), 302-315.
13. Rosenwein, Barbara H. *Emotional Communities in the Early Moddle Ages*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2006.
14. Rosenwein, Barbara. *Problems and Methods in the History of Emotions*. http://www.passionsincontext.de/uploads/media/01_Rosenwein.pdf
15. Scheer, Monique. „Are Emotions a Kind of Practice (and Is That What Makes Them Have a History)? A Bourdieuan Approach to Understanding Emotion“, *History and Theory* 51/2, 193-220.
16. Schnell, Rüdiger. „Historische Emotionsforschung. Eine mediävistische Standortbestimmung“, *Frühmittelalterliche Studien* 38 (2004), 173-276.
17. Scott, Joan Wallach., „The Incommensurability of Psychoanalysis and History“, *History and Theory* 51/1 (2012), 63–83.
18. Stearns, Peter N. / Carol Z. Stearns. „Emotionology. Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards“, *The American Historical Review* 90, 4 (1985), 813-830.
19. Weber, Florian. „Von der klassischen Affektenlehre zur Neurowissenschaft und zurück. Wege der Emotionsforschung in den Geistes- und Sozialwissenschaften“, *Neue Politische Literatur* 53 (2008), 21-42.
20. Wierzbicka, Anna. „The ‘History of Emotions’ and the Future of Emotion Research“, *Emotion Review* 2, 3 (2010), 269-273.